

כסלו התשע"ז

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

פרשת החלומות לפרשת וישב

מדוע מדומים האחים בחלום הראשון לאלומות ואילו בשני לכוכבים?

מדוע מופיעים השמש והירח, כסמל ליעקב ואשתו, דווקא בחלום השני, בעוד שבחלום הראשון אין להם כל הקבלה?

ועוד: הצד השווה בין שני החלומות הוא ההשתחויה ליוסף (ועל כן אומר יוסף: "הנה חלמתי חלום עוד"), מה צורך אפוא בשני חלומות האומרים דבר אחד? על שאלה זו דומה עונה לנו יוסף באמרו.

2. בראשית מ"א לב:

"ועל הישנות החלום אל פרעה פעמים, כי נכון הדבר מעם הא-להים וממהר הא-להים לעשותו".
אולם תשובה כזו אינה אפשרית ביחס להישנות חלומו של יוסף, שכן שנים רבות (עשרים ושתיים) עברו עד להתגשמות חלומותיו, ואין זה עומד בתנאי של "וממהר הא-להים לעשותו". יתר על כן, שנאת האחים ליוסף התעצמה – בין היתר – מאותם החלומות.

אך מהו פתרון החלום הראשון? מפני מה מורה הוא שיוסף ימלוך על אחיו, דבר שעל פי פשוטו של מקרא גורם לשנאת האחים אליו? מסביר הרב יוסף דב סולוביצ'יק שבאופן פשוט, מפני שאלומתו נצבה במרכז, וגדולה ומשובחת יותר מאלומות אחיו, ולכן כולן משתחוות לה. אך מדגיש הרב כי אכן זהו חלום על עוצמה ועשירות כלכלית מבורכת, אך זהו חלום שבו אין יוסף מתבלט באישיותו בין האחים. בחלום זה עדיין יוסף כאחד מבני יעקב ודומה לשאר השבטים. אמנם אלומתו עולה על אלומות שאר השבטים - "ותשתחווינה לאלומתי", אך האחים עצמם אינם כורעים ומשתחוים לפניו. ביחוס הוא אינו עולה עליהם.

בכל זאת מגיבים האחים בשנאה: "ויוסיפו עוד שנא אותו על חלומותיו ועל דבריו" (שם, ח), כלומר הם לא קינאו בו - כי בחלום לא היה שום חזון של התנשאותו עליהם, אלא שנאו אותו.

השבוע נתמקד בחלומותיו של יוסף, הם שגרמו למהפכים במעמדו - הם שהובילו את יוסף מאיגרא רמא לבירא עמיקתא - ל"בור" במצרים, והם גם שהוציאוהו משם. בפרשתנו מגולל יוסף לאחיו את שני חלומותיו.

1. בראשית ל"ז ה-י"ב:

"ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו ויוסיפו עוד שנא אותו: ויאמר אליהם שמעו- נא החלום הזה אשר חלמתי: והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה והנה קמה אלומתי וגם ניצבה והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחווינה לאלומתי. ויאמרו לו אחיו: המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו? ויוסיפו עוד שנא אותו על חלומותיו ועל-דבריו ויחלום עוד חלום אחר ויספר אותו לאחיו ויאמר: הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי ויספר אל-אביו ואל אחיו ויגער- בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואימך ואחיך להשתחוות לך ארצה? ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר"

מעיון במפרשים עולה שהם כמעט לא ראו צורך לעסוק בפתרון חלומותיו של יוסף, כנראה משום שהדבר נראה להם פשוט בתכלית. המסר בחלומות של יוסף כה בהיר, עד כי נדמה שאין צורך כלל בפתרון, שלא כמו בחלומות השרים ופרעה, שבהם מצויים סמלים קשי פענוח.

כמו כן פתרון חלומות יוסף מצוי כבר בדברי האחים "המלך תמלך עלינו אם משול תמשול בנו", ובדברי יעקב "הבוא נבוא אני ואימך ואחיך להשתחוות לך ארצה".

אף שאמירות אלו נאמרו בטרוניה ובסימן שאלה בסופן, נראה שהן הפתרון הנכון של החלומות.

אך אין התייחסות זו מספקת: דרכי פתרון חלומות - מיוסף עצמו למדנו. יש לתת את הדעת על משמעות כל פרט בחלום. ואם כן מה פשר הסמל של אלומות האחים המשתחוות לאלומתו של יוסף בחלום הראשון? מדוע אין הן משתחוות ליוסף עצמו, כמו שעושים גרמי השמים בחלום השני?

אלומתו של יוסף מתעצמת, הוא המושל הכלכלי של מצרים ושל כל המזרח התיכון כולו, כל האלומות מקרוב ומרחוק משתחוים לו. בין הנכנעים לו נמצאות גם אחת עשרה האלומות של אחי יוסף, ובזה מתקיים חלומו הראשון של יוסף: "והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי" (לז, ז).

יעקב שולח את יוסף אל אחיו אחיו בדותן. את פעולתם בראותם אותו מתארת התורה.

6. בראשית ל"ז יח ואילך:

וַיֵּרְאוּ אֹתוֹ מִרְחֹק וּבְטָרֵם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַבְּלוּ אֹתוֹ לְהַמִּיתוֹ. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו הֲנִה פֶּעַל הַחַלְמוֹת הַלְזָה בָּא. וְעַתָּה לָכֵן וְנַהַרְגֶהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת וְאִמְרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלְתָּהוּ וְנִרְאָה מֵה-יְהִיו חַלְמֹתָיו.

גם כאן מקבלים חלומותיו של יוסף הדגשה מיוחדת בשנאתם של האחים אליו. וההמשך הכואב והמצער ידוע.

אך כאמור, החלומות לא רק גרמו ליוסף לרדת מגדולתו, הם אף גרמו לו – בהמשך הדרך – לעלות לגדולה. הוא יושב בבית הסוהר, בבור, ומאסיר פלילי הוא הופך לשני לפרעה מלך מצרים. מה שוב גורם למהפך הזה במעמדו? - החלומות.

כדי להבין את משמעות ההבדלים בפרטי החלום הראשון והשני של יוסף ומשמעותם, נדרש לחלומות שרי פרעה. שר המשקים והאופים חולמים את חלומותיהם בבית האסורים, יוסף פותר אותם נכונה, וכעבור שנתיים כשפרעה עצמו חולם אף הוא - נקרא יוסף אחר כבוד לפתור את חלומותיו, בהמלצתו של שר המשקים. בעקבות פתרון חלומותיו של פרעה, זוכה יוסף להתמנות למשנה למלך במצרים כפי שנקרא בפרשה הבאה.

7. בראשית מ"א לט ואילך:

וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה אֶל-יוֹסֵף אַחֲרַי הוֹדִיעַ אֶלְקִים אוֹתְךָ אֶת-כָּל-זֹאת אֵין-נִבּוֹן וְחָכֵם כְּמוֹךָ. אֵתָה תְהִיָּה עַל-בֵּיתִי וְעַל-פִּיֶךָ יִשָּׁק כָּל-עַמִּי רַק הַכֶּסֶף אֲגַדֵּל מִמֶּךָ. וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה אֶל-יוֹסֵף רְאֵה נִתְתִּי אֶתְךָ עַל כָּל-אֶרֶץ מִצְרָיִם. וַיִּסַּר פְּרֹעֶה אֶת-טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל-יַד יוֹסֵף וַיִּלְבָּשׁ אֹתוֹ בְּגָדֵי-שֵׁשׁ וַיַּשֶּׂם רֶבֶד הַזָּהָב עַל-צְוָאָרוֹ.

אנו רואים מחד גיסא שהחלומות מורידים את האדם לשפל המדרגה, מ"בן זקונים" יקיר וחביב - נזרק יוסף לבור, נמכר לעבד, יורד למצרים, ומגיע לבית האסורים. כשהשורש לכל ה"גלגולים" הללו הם החלומות, כאמור. ומאידך גיסא, החלומות הם אלו שגם מוציאים אותו מהמעמד הזה, ומקנים לו תהילת עולם כמשנה למלך במצרים.

החלום השני, מסביר הרב סולוביצ'יק, אין עניינו גדולה חומרית-כלכלית, אלא התנשאות רוחנית אישית של יוסף על אחיו. האחים לא יוכלו להתמודד עם כישרונותיו וכוחותיו. בחלום השני כבר רואה יוסף את אחיו במעמד נחות, כשהם משתחוים לפני אישיותו הרמה.

לפנינו, מדגיש הרב, חלום של מלכות, שבו חותר יוסף לא רק למעמד של מושל על האחים גרידא, אלא בעיקר למעמד של מלך.

חזון המלכות ביהדות עיקר עניינו אינו בסמכות ובעוצמה, אלא בגדלות אישית, בטוהר הנפש ובתפארת המושל, בהדר מוסרי ודתי.

3. ישעיה יא, ב:

"ונחה עליו רוח ה', רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה'"

ממשיך הרב סולוביצ'יק ולומד מהחלום השני: "והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים ל"י – כי יוסף רואה את השמים משתחוים לפניו, כלומר שהוא משיח ה'".

4. הרב סולוביצ'יק:

יוסף רואה את אביו, ישראל-סבא, שאף הוא משתחוה לו, ורואה הוא את אמו רחל, שאף היא מניעה את ראשה לאות הערצה לבנה היפה. ישראל-סבא ורחל האם מעולם לא הכניעו עצמם לפני עוצמתה של אלומה כלשהי - אולם כאן מוכרחים הם להכיר במלכותו ומשיחיותו של "מלך ביפיו תחזינה עיניך" (ישעיהו לג, יז). יוסף כלל לא רצה לשמש כמושל - הוא חתר למלכות. וכל זה בזכות הכישרונות הרוחניים הגדולים, שבהם בירך אותו הקדוש-ברוך-הוא.

ודווקא בעניין הזה מקנאים בו אחיו. כאן לא מדובר באלומות סתם, אלא בשמש ובירח ובאחד עשר כוכבים, בעניינם הגורלי של שבטי-יה, במידותיהם - שבעתיד יצטרכו להשתחוות ליוסף. והנה שומע אף ישראל-סבא את פרטי החלום, כנאמר: "ואביו שמר את הדבר" - האב גוער בבנו החולם, כנאמר: "ויגער בו אביו", אך בלבו שומר הוא אותו יפה יפה. האם אמנם מסכים יעקב לפשר החלום?

אם כן ענינו על השאלה, מדוע חוזר החלום פעמיים, ללא קשר להסבר יוסף לגבי הישנות חלום פרעה של "וממהר הא-להים לעשותו"

השנים חולפות, וההשגחה טוה חוטים גורליים.

5. בראשית מ"ב ו:

"ויוסף הוא השליט על הארץ, הוא המשביר לכל עם הארץ, הוא המשביר לכל עם הארץ, ויבאו אחי יוסף וישתחוּ לו אפים ארצה"

כדי לענות יש לדייק במעשי שני האנשים. מה עשה האיש הראשון? **וַיִּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר**. ומה עשה האיש השני: **וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהָיָה תַּעֲהָ בַשָּׂדֶה וַיִּשְׁאַלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה-תְּבַקֵּשׁ**.

כשמוצא אותך "איש" שמתחיל להיאבק איתך – זה מוכרח להיות שרו של עשיו. אך כשמוצא אותך "איש" ששואל "מה תבקש" – הוא בא לעזור לך - זהו המלאך גבריאל.

כוחם הפרדוקסלי של החלומות:

מהחלומות המתוארים בפרשיות השבוע מתגלה דבר מדהים: כשאדם מספר לאחרים את חלומותיו - הוא מגיע לבור ולשפל המדרגה, אך כשאדם שומע מאחרים את החלומות שלהם – הוא זוכה ועולה לגדולה. בתחילת הפרשה מתארת התורה כיצד יוסף מספר לאחיו על חלומותיו, הדבר מגביר את שנאתם כלפיו, עד לסוף הכואב של מכירתו לעבד ו"הגלגול" לבית האסורים. לעומת זאת בבית הכלא יוסף רוצה לשמוע את החלומות של האחרים (בראשית מ' ח):

"ספרו נא לי"

זאת יוסף אומר לשר המשקים והאופים, הוא מעוניין להקשיב ולסייע בפתרון של החלומות, כך אף בהמשך הדרך – בפרשת ויגש - שם יוסף מקשיב ופותר את חלומותיו של פרעה. ומשם הדרך סלולה לארמונו של פרעה, לעלייתו לגדולה, עד ליעל פיך ישק כל עמי" (בראשית מא, מ).

יש בדברים מסר עצום לכולנו: **כשאדם מרוכז בעצמו – הוא רוצה שישמעו את החלומות שלו – הוא מגיע לבור. כשאדם מרוכז באחרים – הוא מקשיב לחלומותיהם ומנסה לסייע להם – הוא זוכה ועולה לגדולה.**

כאן עלינו לחזור לברכתו של יצחק ליעקב .

9. **בראשית כ"ז כ"ח-כ"ט:**

כח וַיִּתֵּן-לָּהּ הָאֱלֹקִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵי הָאָרֶץ וְלִב דָּגָן וְתִירֹשׁ: כֵּט יַעֲבֹדֶךָ עַמִּים (וַיִּשְׁתַּחֲוּ) [וַיִּשְׁתַּחֲוּ] לָּךְ לְאֲמִים הוּא גִבִּיר לְאֶחִיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָּךְ בְּנֵי אֲמֶתָּה אֲרִיזָה אַרְוִיר וּמִבְּרִכְיָךְ בְּרוּךְ:

הברכה החומרית היא "ויתן לך האלקים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש" – עניינים חקלאיים וכלכליים. המשך הברכה "יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים" היא ברכה לנצח את האויבים של עם ישראל; ואילו סוף הברכה "הוי גביר לאחיד וישתחוו לך בני אמך" היא ברכה להיות המלך והמנהיג של עם ישראל.

אין בתורה מצוה להיות "גביר". אבל יש כן בתורה ברכה מיוחדת שבירך יצחק את יעקב (בראשית כ"ב, כט):

"הוה גביר לאחיד"

מה פשר הכוח הפרדוקסלי הזה של החלומות? מדגיש הרב אלכסנדר ליפשיץ כי הפתרון לשאלות אלו טמון בהבנת ארבע מלים ששינו את ההיסטוריה של כולנו:

בסוף הפרשה, אנו מוצאים את יוסף בבית האסורים עם שר המשקים ושר האופים, בלילה אחד חלמו שניהם חלום, והמקרא מתאר כיצד יוסף מוצא אותם בבוקר.

8. **בראשית מו:**

וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בְּבֹקֶר וַיֵּרָא אֹתָם וְהֵנִים זַעֲפִים.

ומפרש רש"י: **זַעֲפִים**. עננה של עצבות הייתה על פניהם, ויוסף מרגיש זאת.

באו נחשוב, כיצד היינו אנו מגיבים אם היינו אסירים בבית כלא, ובוקר אחד היינו רואים את אחד האסירים קם "על צד שמאל" – בפנים נפולות, יש להניח שהיינו אומרים לעצמינו, טוב, מה הפלא, קשה כאן בבית הסוהר, הוא ודאי מתגעגע לאשה ולילדים, לבית, לבית הכנסת, וכו'. לכל היותר היינו מרעיפים כמה מילות חיזוק בסגנון של "אל תדאג, יהיה טוב, בסגנון של אחרי החושך בא האור, עוד נזכה לצאת מכאן במהרה". אבל יוסף בחר בדרך אחרת, הוא לא מתעלם מעצבותם, הוא מנסה לדובב אותם:

וַיִּשְׂאֵל אֶת-סְרִיסֵי פְרַעֲה אֲשֶׁר אֹתוֹ בְּמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מִדּוּעַ פָּנִיכֶם רָעִים הַיּוֹם.

יוסף מקדיש תשומת לב ואמפתיה לרגשותיהם, הוא שם לב לשינוי שחל בהם - רואה את פניהם, כואב את כאבם ודורש בשלומם, והם נפתחים אליו ומספרים לו. תשומת הלב הזו היא המפתח לגאולתו של יוסף, שהלא כאמור פרעה קרא לו לאחר שהוא קיבל עליו "המלצה" חמה משר המשקים, ובעקבות אותו המפגש הוא מתמנה למשנה למלך.

דבר שהוביל בהמשך, לירידתו של יעקב ומשפחתו למצרים. ובעצם לגלות מצרים, ומתן תורה שבא לאחריו, הכניסה לארץ ישראל וכו', הכל התחיל שם. והכל התחיל מארבע מלים: **מִדּוּעַ פָּנִיכֶם רָעִים הַיּוֹם**. תשומת לב אמיתית ויחס חם ואיכפתי לזולת.

שאלה נוספת היא מיהו ה"איש"? בפרשיות אלו מופיעה המלה "איש" בתורה פעמיים, כשלא ברור במי מדובר. בפרשת השבוע הקודמת – וישלח – קראנו על "איש" שנפגש עם יעקב, בדרך לפגישה עם עשיו, שראינו בשיעור שעבר את רש"י מסביר בשם המדרש שהוא היה שרו של עשיו.

גם בפרשת השבוע אנו קוראים (בראשית ל"ז טו) על "איש" מסתורי שפוגש את יוסף תועה בדרך. מי האיש? מפרש רש"י שהיה זה המלאך גבריאל. אך כיצד קבעו חז"ל כי ה"איש" הראשון הוא שרו של עשיו, ואילו ה"איש" השני הוא המלאך גבריאל?

השלטון והשררה עשויים להביא מלך – וכל שלטון – לידי גאווה וגבהות לבב. ולא לחינם מודגשים דווקא הענווה ורגישות הלב – ולא שררה, כושר הנהגה או כושר שכלי אנליטי – כסגולות חיוניות למלך ישראל. כך: "לבלתי רום לבבו מאחיו", וכך בתפילת שלמה המלך, שעל אף היותו "חכם מכל אדם", לא גבה לבו והתפלל (מל"א ג, ט) בעיקר את תפילת הלב:
"ונתת לעבדך לב שומע".